

-

Aysun DEMİREZ GÜNERİ

Bu çalışmada Yeni Uygur ve Türkiye Türkçesinde fiil-tamlayıcı ilişkileri ele alınmaya çalışılmıştır.

Hazirki Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Lugiti(1999) incelenerek tesadüfi bir yöntemle seçilmiş iki fiil Türkiye Türkçesinde aynı anlamda iki fiille, fiil-tamlayıcı ilişkileri bakımından karşılaştırılmıştır.

Yeni Uygur Türkçesinde bazı fiillerin tamlayıcılarının Türkiye Türkçesinde aynı anlamdaki fiillerle tamlayıcıları bakımından farklılık göstermesi, bu ilişkiyi algılayıştaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Yeni Uygur Türkçesinde fiillerin tamlayıcı ilişkisi, fiil tamlayıcılarının sayıca çokluğu fiilin anlamına göre değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fiil-tamlayıcı ilişkisi, Yeni Uygur Türkçesi, isim hâl ekleri.

VERB-COMPLEMENT RELATIONS IN NEW UIGHUR AND TURKISH LANGUAGES

ABSTRACT

In this study, verb-complement relations are analyzed in New Uighur and Turkish languages.

By examining Hazirki Zaman Uygur Tiliniñ İzahlıq Lugiti(1999) [Descriptive Dictionary of Contemporary Uighur Language] two verbs have been selected randomly and compared with two verbs, having

*Dr., Gazi Üniversitesi

El-mek: adguneri@hacettepe.edu.tr

the same meaning in Turkish, in terms of verb-compound relations.

In New Uighur Turkish, some of the complements of the verbs have been different from the complements of the two verbs having the same meaning in Turkish language. This difference stems from the difference in perceiving.

In New Uighur Turkish, the verb-complement relation and the numbers of verb-complements change in accordance with the meaning of the verbs.

Key Words: Verb-Complement Relations, New UighurTurkish, case-suffixes.

nda

Yeni Uygur Türkçesinde fiil-

Karahan: 1997,
222)

2001,

1996;
1980,
1998)

1980, 43). Bu kavram,
1997,

1980, 13) .

Tesniére, cümlede fiilden hareket eder
öğelerini eyleyen (actants) ve tümleyen (circontans) olmak üzere ikiye

- de olan öğeler) zorunlu, tümleyenlerin ise

il diye

1997, 157).

terimiy
Türkçesinde

gibi bir birlik

ramerlerinde isim hâl

5-

6

+ ni

+ qa, +ke; +ga, +ge

+da, +de; +ta, +te

+din, +tin

bilen

+çe / +çilik / dek, tek

Lugiti (

(Kahraman:
fiille tam

Tablo 1

Yeni UygurTürkçesinden ve TürkiyeTürkçesinden Örnek Fiiller	I. derecede ihtiyaç	II. derecede ihtiyaç	Kabul
almaq	Ø +ni	+ge +din	
Almak	Ø +i	e +e +de +den +le	+siz
Sorimaq	Ø +ni	+de +ge +din üçün	
Sormak	Ø +i	+e +den	Ø +de +le +i

göstermemektedir.

-173-174):

Fiilin Anlamı	Örnekler	
Fiil Tamlayıcısı		
1. almak.	1.1.yénila kirip kegen ekber héçkim bolmiğandin kéyin téléfonni qoliğa aldi.	Ø
	1.2 çélektin su almaq	+din
	1.3 yançuqtin pul almaq	+din
		+ni
	1.4 téléfonni almaq	+ge
	1.5.qoliğa almaq	

2. kabul etmek.	2.1men aniniñ gep qilişığı qarap uniñ pikirini aldi dep bildim. 2.1 oquğıçı almaq 2.2 işqa almaq 2.3 yataqqa almaq 2.4 uniñ pikirini almaq	∅ +ge +ge +ni
3. boşatmak, serbest bıraktırma k, indirmek.	3.1vezipisidin almaq	+din
4. kesmek, budamak.	4.1-yoqsu ömrümde padişahniñ çéçini öz dukinimda alğınım muşu idi... 4.1 çaç almaq 4.2 tirnaq almaq 4.3 saqal almaq 4.4 öz dukinimda almaq 4.5 çéçini almaq	∅ ∅ ∅ +de +ni
5. ele geçirmek, sahip olmak, kazanmak, erişmek.	5.1... bir éğizni men alimen... 5.2 ilham almaq 5.3 bir éğizni almaq 5.4...néme tiliseñ şuni alisen,...	∅ +ni +ni
6. tüketim yapmak.	6.1...qéni alsila!... qéni almaq	∅
7. içine sindirmek.	7.1közge yaş almaq. közgealmaq yaş almaq 7.2 reñ almaq	∅ +ge ∅
8. evlenmek.	8.1 qurban ketkendin kéyin, zémindar mamut ve şuniñğa oxşaşlar maysixanni élišniñ gestige çüşüptü. maysixanni almaq	+ni

	8.2 bundağ padiçe qizni er almaydığan iş nede bolsun, ... er almağ qizni almağ	ø +ni
9. satın almak.	9.1 bu ayağni neççe pulğa aldıñız? ayağni almağ neççe pulğa almağ	+ni +ge
	9.2 buval, héli men sizdin on tiyinliq alma élip ésimde yoq. sizdin almağ on tiyinliq alma almağ	+din ø
10. üstüne koymak.	10.1 héliqi adem yénidiki yoğan çamadanni harviğa aldi. yénidiki yoğan çamadanni almağ harviğa almağ	+ni +ge
11.boşaltmak, indirmek.	11.1 mürsidin xurcunni almağ 11.2 harvidin sanduqni almağ 11.3 maşinidin yeşikni almağ	+din /+ni +din/+ni i +din/ +ni
12. yerleştirmek.	12.1 ..çolağ tam sayisiğa özemni aldim. özemni almağ 12.2 daldiğa almağ 12.3 tam sayiğa almağ	+ni +ge +ge
13. işgal etmek.	13.1 bir puti güç-güç bolup ketken nasirkam öz öyiniñ bir buluñida paxal üstidin cay aldi. paxal üstidin almağ cay almağ öz öyiniñ bir buluñida almağ	+din ø +de

	13.2 özölmidi tarix séniñ éqiniñdek, gem ornini külke-şadliq aldi mana. külke-şadliq almaq mana almaq gem ornini almaq 13.3...bir éqizni men alimen... bir éqizni almaq	ø +ge +ni +ni
14. kaplamak, sarınmak.	14.1 yamğur alemni bilaldi. yamğur alemni almaq 14.2 uniñ alitağil varqiriğan avazi cahanni bir'aldi. cahanni almaq avazi almaq	+ni +ni ø
15. hasıl olmak.	15.1 işik aldidin ériq aldim... işik aldidin almaq ériq almaq 15.2 yağ almaq 15.3 yaş almaq	+din ø ø ø
16. getirmek.	16.1 yadiğa almaq 16.2 eske almaq 16.3 zéhnige almaq	+ge +ge +ge
17. yok etmek, kaybetmek.	17.1 zeherni zeher alidu. (mağal) zeherni almaq zeher almaq	+ni ø
18. aramak.	18.1 .melike gülçéhreniñ dérikini alalmaptu. gülçéhreniñ dérikini almaq 18.2 pikir almaq 18.3 cavab almaq	+ni ø ø
19. resmini çekmek, kaydetmek, hatırlamak .	19.1. ...kepşerlengen zapçaslarni süretke aldi. zapçaslarni almaq süretke almaq 19.2 depterge almaq 19.3 hésabqa almaq	+ni +ge +ge +ge

tirnaq almaq, saqal almaq fiilleri Türkiye Türkçesinde kesmek

Fiilin Anlamı Fiil Tamlayıcısı	Örnekler	
1. sormak.	1.1 adrisini sorimaq.	+ni
	1.2 ehvalni sorimaq.	+ni
	1.3 Perizadniñ seleydin bu heqte soriğusi bolsimu sorimidi. perizadniñ seleydin sorimaq	+di n
	1.4 -U yigit kim bolidu? -dep soridi li şufu tömür xelpidin. (u) sorimaq şufu tömür xelpidin sorimaq	ø +di n
	1.5 Oqutquçi erkindin aldinçi qétim öltürgen dersniñ qisqıçe mezmunini sorividu... öltürgen dersniñ qisqıçe mezmunini sorimaq	+ni
2. fikir almak.	2.1 U héçkimdin sorap olturmay, özi yalguz yolğa çıqti. héçkimdin sormaq	+di n
3. istemek	3.1 ruxset sorimaq	ø
	3.2 epu sorimaq	ø
	Xettin melum boldiki, ... uniñdin qozğılañni basturup bérişni soriğan ve uniña 200 ser altun ve 2000 ser kümüş evetken. bérişni sorimaq	+ni
	Bu qarardin yanğanliqim üçün keçürüşüñlarni soraymen. keçürüşüñlarni sorimaq bu qarardin yanğanliqim üçün sorimaq	+ni Üçü n
4. ticarete malın deęerini öęrenmek.	3.5 Hakim bu qétim düycañniñ qizini oğliğa sorap kirgenidi. düycañniñ qizini sorimaq oğliğa sorimaq	+ni +ge
	4.1 Bazarda gilemni qançığa soridi? bazarda sorimaq qilemni sorimaq qançığa sorimaq	+de +ni +ge
5. hakimlik, hükümranlık	5.1 U kişi bir qançe yil yurt soriğandin kéyin, uniñ ornığa	

yapmak, idare etmek, yönetmek.	royinçi dégen kişi çıqıp şünfu boldi. u xéli uzaq yil yurt soridi. bir qançe yil yurt sorimaq yurt sorimaq	ø ø
1. derecede almaya ihtiyaç duyduđu ekler		
+ni		ø
2. derecede almaya ihtiyaç duyduđu ekler		
+de		+ge
üçün	+din	

Ruxset sorimaq, bériřni sorimaq ve yurt sorimaq örneğinde

Örne da
bu örneğlerdeki benzer bir çok veri elde edilecektir.

: 1997, 211).

F

ise o dili

tasavvurdaki

(Karahana:1997, 212).

i Fiillerin Durum Ekli
422) da çok

hâ

gerekir : 2001, 205).

dir.

belirlenmesi son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- BURAN, Ahmet (1996),
Ekleri. Ankara:TDK Yay.:660.
, Yeni Uygur Türkçesinde Fiil
(
(1997), VIII.
-9
157-165.
- KARAHAN, Leyla (1997), -
Türk Dili. 209-213.
Cilt 2.
(2001),
Sempozyumu Bildirileri 20-
197-206.
- VA , Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri
471.
-6.